

Peter Bettelheim pa v svojem prispevku išče povezavo med identito, narodnostjo in židovstvom ter skozi zgodovino in z navajanjem različnih avtorjev poskuša definirati židovsko identiteto.

Urednica je v zbornik uvrstila tudi dva prispevka iz prejšnjih ekspertskih srečanj, ki so se odvijala v okviru projekta »Prekrivanje kultur in večplastne identitete«. Tako je dunajsko srečanja iz leta 1991 predstavljeno s prispevkom Henrija Giordana iz Pariza, ki piše o dvojnosti identitete - o individualni in o kolektivni identiteti. Posebej poudarja kulturo in predstavlja različne definicije manjšinskih jezikov in kultur ter poskuša izoblikovati tak družbeni prostor, v katerem bodo imeli prostor jeziki in kulture manjšin.

Drugi prispevek je prispevek Thomasa Hyllanda Eriksena, ki ga je imel na srečanju ekspertov projekta v Kopenhagnu leta 1992 in se nanaša na dva načina skupinske identifikacije - na način mi kot subjekt in mi kot objekt.

Zbornik prispevkov »Prekrivanje kultur in večplastne identitete« brez dvoma predstavlja pomemben prispevek, ki osvetljuje nekatere vidike identitete, tako posameznika kot skupine v različnih družbenih okoljih. Prav tako zbornik kot celota poskuša prikazati koncept večplastne identitete, poiskati, kateri so prevladujoči in kateri skriti elementi večplastne identitete v določenih družbenih trenutkih in okoljih. Izbrana so predvsem različna večkulturna okolja v Evropi ter obravnavanje in vloga identitete manjšinskih skupnosti.

Sonja Novak Lukanovič

Marta Verginella, *Ekonomija odrešenja in preživetja*. Odnos do življenja in smrti na tržaškem podeželju. Koper 1996, 311 str., ilustr.

Marta Verginella je docentka na Oddelku za zgodovino in na Oddelku za sociologijo Filozofske fakultete v Ljubljani. Doma je s Tržaškega, tudi študirala je v Trstu, v Ljubljani pa je zagovarjala doktorsko disertacijo, ki jo je v nekoliko spremenjeni obliki objavila v tej knjigi. Predmet njene razprave so oporoke, ki pa jih razčlenjuje in interpretira zelo široko, kot dokument, ki govori o gospodarskih, družbenih in duhovnih procesih. O vseh teh ravneh je v preteklosti že objavila odmevne razprave, npr. Družina v Dolini pri Trstu v 19. stoletju, ki je izšla v Zgodovinskem časopisu leta 1990, Oporoka - da ali ne? Odnos do življenja in smrti v publicistiki 19. stoletja, ki je izšla v Annales leta 1991, Vloga žene in moža v slovenski publicistiki 19. stoletja in v dokumentih s tržaškega podeželja, ki je izšla v Zgodovinskem časopisu leta 1993.

Knjiga je torej sinteza njenega dosedanjega raziskovanja. V njej je prišla do izraza avtoričina usmeritev v »novo zgodovino«, kot jo na zavihku knjige imenuje recenzent dr. Peter Vodopivec. Na kratko bi jo lahko opisali z zanimanjem za mikro zgodovino, z življenjem v anonimnega »malega človeka« in v njegovo mentaliteto, z upoštevanjem zelo raznovrstnih virov pri interpretaciji in z razgledanostjo po domačem in tujem, predvsem italijanskem in francoskem zgodovinopisju.

V Uvodni besedi avtorica pojasnjuje namen, vlogo in rabo oporoke v zgodovini zahodne civilizacije. Sama je imela na razpolago nekaj več kot tisoč oporok, ki jih je od leta 1819 do leta 1904 zapustilo prebivalstvo Brega, najožjega tržaškega podeželja, in drugo arhivsko dokumentacijo, shranjeno v župnijskem arhivu v Dolini in v Pokrajinskem arhivu v Kopru. Ob obravnavi testamentarne prakse na tržaškem podeželju se ni mogla izogniti iskanjem in dilemam sodobnega zgodovinopisja in historične antropologije, pri čemer je ugotovila: »Četudi sem si tedaj po malem želela ostati v varnem

pribežališču že najdenih odgovorov mednarodno priznanih avtoritet in njihova metodološka izhodišča le prenesti in kot že zagotovljena orodja uporabiti na seriji oporok, ki sem jih pridobila, mi je ob njihovem prebiranju kaj hitro postalo jasno, da to ne bo šlo. Predmet se je uprl in ni prenesel mojega poskusa laгодne mehanične uporabe že narejenih bralnih mrež, vprašanj in načinov odgovaranja nanje (str. 11).«

Avtorica nato predstavi gospodarske in družbene značilnosti breških vasi v preteklosti. Ti kraji so bili dolga stoletja na avstrijsko beneški meji (samo Mačkovlje so bile del miljske občine in beneškega ozemlja), v bližini Trsta, a upravno ločeni od njega vse od 16. stoletja do nastopa fašistične Italije. V gospodarskem oziru je Trst pomembno vplival na breško gospodarsko življenje. V 19. stol. je postalo ukvarjanje s sekundarnimi dejavnostmi obvezna izbira breškega prebivalstva. Vaški proletarijat se je dnevno selil, potem pa tudi za stalno naseljeval v mestu, največkrat v slovenskih četrtih v tistih predelih mesta, ki so ohranjali družbeno in narodnostno vez s podeželskim okoljem. Proletarizacija je privedla do spremenjenega odnosa med ljudmi in cerkvijo in avtoriteta posvetne in cerkvene oblasti je pričela upadati.

V poglavju »Čuvanje mrtvecev naj se prepove« avtorica približa bralcu odnos vaščanov do smrti in predstavi tradicionalni pogrebni obred. Do odmika od arhaičnega, tradicionalnega doživljanja smrti in nastajanja novega, modernega, ki je razvrednotilo obredne prvine umiranja, je prišlo najprej med pripadniki višjih slojev, v vrstah razsvetljenega francoskega meščanstva v 18. stol. Misel na smrt je morala biti potlačena, žalovanje je bilo potisnjeno v zasebno sfero. Prvi vplivi razsvetljenske meščanske miselnosti so bili v breških vaseh opazni ob koncu 19. stol. V tem času se je uveljavila tudi medicinska stroka. Odhod v bolnišnico je bolnega človeka ločil od domačih. V to poglavje je avtorica vključila tudi popis civilnega pogreba v Ricmanjih leta 1903, v času spora med ricmanjskimi farani in dolinskim klerom. Ta sicer zelo zanimiv dogodek pa je po mojem vključen na nepravem mestu, saj priča bolj o odnosu med klerom in vaščani kot pa o odnosu do smrti in tradicije, ki mu je sicer to poglavje namenjeno. Avtoričina pripoved je tako prekinjena z dogodkom, ki ga bralec niti ne more razumeti, saj spor predhodno ni razložen.

Da bi pojasnila, kako so nove vrednote prodrle med vrhno plast vaškega prebivalstva, avtorica nato predstavi vedenjske vzorce, ki jih je na slovenske podeželju širil poljudni tisk. V ta namen je pregledala Drobčinice, Koledarje Mohorjeve družbe, Slovenskega prijatelja, Novice in Slovenskega pravnika. Pravi, da so si cerkveni pisci prizadevali, da bi v bralcih s podžiganjem vizije smrti vzbudili strah pred pogubo in končno sodbo, laični pisci pa so poudarjali neprecenljivo vrednost življenja, skrb za telesno nego in okolje. Oba pogleda sta tako v družbi kot pri nekaterih posameznikih obstajala istočasno.

V poglavju »Imenitnost in nevarnost oporoke« avtorica prikaže, da so se razlikovali tudi pogledi na oporoko. Cerkevni pisci so v njej so po eni strani videli sredstvo, s katerim je vernik odrejal nabožna volila in zadušnice, po drugi strani pa je bila oporočka zanje civilnopравни akt, ki je dopuščal sebične odločitve in s tem napeljeval oporočitelja, da je pozabil na potrebe duše in tudi cerkve. Tudi marsikateri posvetno usmerjen avtor je bil prepričan, da sta za obubožanje slovenskega življa kriva sestavljanje oporok in splošno nepoznavanje dednega prava. Italijanski pisci pa so s svojimi navodili spodbujali oporočno prakso med vsemi plastmi prebivalstva. Avtorica meni, da so koprski notarji, ki so bili v 19. stol. italijanske narodnosti, poznali in uporabljali njihove priročnike in da brez vpliva koprške notarske tradicije tudi breška oporočna praksa ne bi bila tako razširjena, kot je sicer bila. To dejstvo morda premalo poudari,

glede na to, da je celo to poglavje potemtakem posvečeno piscem, ki v obravnavanem prostoru sploh niso odmevali.

V poglavju »Odločitev za oporoko« izvem, da je bilo v 17. in 18. stol. oporočno odrejanje za breško prebivalstvo neobičajno dejanje. Število oporok se poveča šele v 1. pol. 19. stol. Oporoka se je izkazala kot učinkovito sredstvo za uveljavitev poslednje volje in z njo zadnje uravnave družinskih strategij. V to poglavje avtorica vključi tudi izsledke statistične obdelave, ki so prikazani v tabelah in grafikonih na koncu knjige. Tipični breški oporočitelj je bil družinski poglavar v razširjeni družini, z že ostarelo ženo, sinom, snaho, vnuki. Redkokateri družinski poglavar je vodenje domačega gospodarstva prepustil svojim otrokom, ko je bil še zdrav in sposoben za delo. Izročilne pogodbe so bile v Bregu, tako kot drugje v Primorju, redek pojav.

V Bregu se je, podobno kot v ostalih delih Primorske in Istre, uveljavilo načelo deljivosti posesti že pred letom 1815, ko je bil uveden obči državljanski zakonik, ki je bil usklajen z rimskim pravom. Breg je pred tem že več stoletij doživel drobitev kmetij, kar pomeni, da novi dednopravni predpisi na začetku 19. stol. niso pomembneje posegli v sistem dedovanja, kot se je dogajalo na tistem delu slovenskega podeželja, ki v preteklosti ni poznalo rimskega prava. Za družinskega poglavarja in njegovo ženo je bila oporoka sredstvo za doseg smotrne porazdelitve zapuščine, za izbiro najprimernejšega prevzemnika domačega gospodarstva in za dodelitev odpravščine ostalim. Le najrevnejši so pristali na enakopravno porazdelitev celotnega premoženja med vse upravičene dediče.

V poglavju »Svečana pravna kupčija« avtorica preuči obliko in jezik oporok. Na oblikovni ravni se je način izražanja zadnje volje prepletal z notarsko in cerkveno oporočno retoriko. V notarskih pisarnah so se soočale pisna in ustna kultura, kultura višjih in nižjih slojev, notarska kultura in nasledstvene navade.

V poglavju »Od ljudske pobožnosti do sekularizacije« avtorica podrobneje predstavi potridentsko evangelizacijo v tržaškem zaledju, delovanje jezuitov, kapucinov in frančiškanov in številnih verskih bratovščin. Baročna pobožnost je začela v breškem območju zamirati v 1. pol. 19. stol. K postopnemu opuščanju baročnih religioznih vzorcev in širjenju novih je prispevala tudi narodnobuditeljska vloga, ki jo je v Bregu sredi 19. stol., podobno kot drugod v slovenski Istri in na Primorskem, prevzela slovenska duhovščina. Politična narodnobuditeljska dejavnost duhovščine je potekala vzporedno in skozi njeno pastoralno dejavnost.

V poglavju »Skrb za dušo« se avtorica poglubi v vero v priporočila, molitve, miloščine in zadušnice, nabožna volila, s katerimi svet živih lahko pomaga zveličanju duš umrlih. Sledovi te vere so vidni tudi v oporokah. Postopno nižanje absolutne in relativne vrednosti (glede na celotno zapuščino), namenjene nabožnim volilom, kaže, da breški oporočitelji proti koncu 19. stol. v onostranstvu niso več videli privilegirane področja svoje investicijske dejavnosti. Skrb pred pogubo duše se je umaknila pred skrbjo za preživetje družine in pred zaupanjem (ali samo upanjem), da bodo domači vendarle opravili to, kar je pokojnik menil, da je za njegovo dušo potrebno.

V poglavju »Grešno truplo naj bode spravljeno« avtorica opisuje odmikanje od tradicionalnega občutja smrti med breškim prebivalstvom v drugi pol. 19. stol., ki je sčasoma spremenilo tudi tradicionalno predstavo o telesu in sam potek pogreba. Vse do osemdesetih let 19. stol. je bila sestavni del slavnostnega pogreba obdaritev najrevnejših. V župnijskih virih je moč zaslediti zapise o pomoči, ki so jo družine v Bregu izkazovale beračem. Hrana in denar, ki sta bila sprva namenjena najrevnejšim, pa sta bila proti koncu 19. stol. po volji oporočitelja izročena vsem pogrebcem, ne glede na njihov

gmotni položaj. Videz sprevoda je ob koncu 19. stol. doživel radikalno spremembo. Za nacionalno najbolj zavedno plast kmečkega prebivalstva je postajal čedalje relevantnejši, ne le s socialnega, temveč tudi nacionalnega vidika. Na grobove so v drugi pol. 19. stol. začeli postavljati nagrobnike. Na narodnostno mešanem območju oziroma na območju, kjer je nacionalni konflikt postajal vse izrazitejši, je slovenski nagrobni napis pričal o etnični pripadnosti umrlih.

V poglavju »Nasledstvene izbire malih kmetov« avtorica obravnava demografsko rast, razslojevanje in vseslošno družbeno-gospodarsko krizo ob koncu 19. stol. Ugotavlja, da so znotraj rodbin nastajale pomembne razlike v premoženju. Vsako nasledstvo je sprožalo delitev družinske posesti, ki je lahko bodisi izboljšala bodisi poslabšala gospodarski, in z njim socialni, položaj družinskega jedra. Zemljiška posest je določala obliko družinskega jedra, pogojevala je ženitne izbire in zaveznitva. Okoli zemljiške posesti, srži vseh gospodarskih in družbenih razmerij, so se spletala rodbinska, sorodstvena in vaška razmerja. V teh odnosih se kaže zemlja kot največja, fiksna gospodarska dobrina z izrazito simbolno vrednostjo, kot dobrina, ki določa družbene odnose in je od njih tudi določena. Glavne strategije breških družin so bile nasledstvene izbire, ohranitev zemljiške posesti in ohranjanje možnosti preživetja.

Nemalokrat se je dogajalo, da je prvi generaciji dedičev še uspelo preprečiti razcepitev družinske posesti, zalomilo pa se je v drugi, ki je začela odstopati od izbir predhodne. Testamentarno odrejanje v Bregu ni bilo podrejeno individualni logiki ali koristi enega samega družinskega člana v škodo drugih. Sledilo je logiki družine, solidarnosti rodu in skupnosti.

V poglavju z naslovom »Zemlja in denar v ženskih rokah« je avtorici uspelo izredno prepričljivo prikazati povezanost družbenih in gospodarskih procesov in usode posameznikov na koncu 19. in začetku 20. stoletja. Konča se z ugotovitvami, da se je dinamika družinskih razmerij spremenila šele s postopnim opuščanjem od staršev nadzorovane poročne prakse in dotalnega sistema, vzporedno z okrnitvijo ženske pridobitvene dejavnosti in z zaposlovanjem moških v Trstu, s tem pa sta se na novo določili tudi vlogi moškega in ženske v družini. Postopno oddaljevanje žensk iz produkcijske dejavnosti in rastoča odvisnost breških družin od tovarniškega zaslužka sta zmanjšala gospodarsko moč žensk in s tem pripravila pogoje za opuščanje za Breg tradicionalne delitve dela in družinskih vlog. V oporočni praksi so na prehodu iz 19. v 20. stoletje vidni prvi sledovi teh sprememb. To se je dogajalo v istem času, ko so vaške oblasti nagovarjale ženske, naj se predajajo materinstvu in moralnemu poslanstvu, ki jih čaka v družinskem okolju. Po mnenju breškega klera in vaških veljakov skrb za gmotno preživetje družine, zahajanje v mesto, upravljanje zemlje in denarja ne sodijo k ženski naravi. Z njimi naj bi se izključno ukvarjali moški. Recipročnost gospodarske pomoči med možem in ženo, ki je bila gibalo vseh družinskih, sorodstvenih in skupnostnih razmerij, je nadomestila gospodarska odvisnost in z njo čas socialno nezaščitene ženske.

V zadnjem poglavju z naslovom »Družinska razmerja: ljubezen ali korist?« avtorica navaja, da iz oporok izvemo, da je uporne otroke čakala kazen v obliki materialnega oškodovanja. Kazen za neprimerno vedenje pa ni doletela le nepokornih sinov in hčera. Pojavljala se je tudi v odnosih med zakonci in v razmerjih med brati in sestrami. Bojazen, da otroci ne bi oskrbovali staršev v starosti in bolezni, je silila roditelje, da so si s posebno klavzulo zagotovili prežitek. Avtorica se sprašuje, ali naj se pridruži zgodovinarjem, ki trdijo, da kmečka družina v družbi starega reda ni poznala čustvenih odnosov, ali tistim, ki pravijo, da so starši v tradicionalni kmečki družini bili do svojih otrok brezbrizni. Sama meni, da se prav v veliki skrbi za preživetje družine skriva tudi čustvena naklonjenost do

zakoncev in potomcev. Boj za obstanek resnično ni dovoljeval velikih sentimentalizmov, vendar pa privilegiranje materialnih koristi tudi ni preprečevalo vzpostavitve ljubezensko obarvanih razmerij med posameznimi družinskimi člani.

Za konec avtorica zapiše, da se je iskanje prepadne ločnice med tradicionalnim in modernim svetom v njenem primeru izkazalo za neuspešno in da se radikalni prelom starega in novega, po katerem kliče vse prevečkrat uporabljeno dihotomično razlaganje preteklosti, v Bregu ni dogodil. »Iz perspektive obskurnega podeželja je prehod iz starorežimske kmečke družbe v moderno potekal protislovno: ob upiranju starega novemu srečamo tudi oblike sožitja in nekonfliktnega prilagajanja (str. 262).«

Knjiga izredno zanimivo prikazuje gospodarsko in družbeno razslojevanje v kraških vaseh v bližini Trsta, spreminjanje tradicionalne vaške skupnosti, utrjevanje in slabenje vaških cerkvenih in posvetnih oblasti, miselnost posameznikov in njihove strategije, naj ponovim iz naslova, za preživetje in odrešenje; obvezno in doborodošlo besedilo za vsakogar, ki ga zanimajo Trst, tržaški kras, družina, vaška skupnost, družinska in vaška posest, vera in cerkev, prilagodljivost ljudi, kontinuiteta in spremembe v prelomnem času iz 19. v 20. stoletje.

Mojca Ravnik

Jože Primc, *Okamneli mož*, izdalo in založilo ČZD »Kmečki glas«, Ljubljana 1997, 468 str., zgoščenka.

15. knjiga zbirke Glasovi z naslovom **Okamneli mož** (in druge zgodbe iz Zgornje Kolske doline) prinaša ljudsko pripovedniško blago iz pokrajine ob Kolpi ali natančneje od Babnega polja in Prezida prek Gerova, Čabra, Osilnice, Kužlja, Kostela, Fare do Dola in Predgrada. Te zgodbe so po etnološki klasifikaciji »klasična slovstvena folklor«, ki »... nezadržno izginja« (M. Stanonik). Knjigi so priloženi posnetki na zgoščenki.

Knjiga 433 zgodb je obsežna. Napove jo spremna beseda Marije Stanonik; tej sledi obsežen uvod njenega avtorja oz. zbiralca in pisca Jožeta Primca. Ta pove, da je začel z zbiranjem leta 1988, kraje svojih zapisov pa da je delno spoznal že v desetletjih svojega novinarskega dela. Iz zemljepisnega orisa obkolpske krajine, krajev strmin, sotesk, pečin, gozda in majhnih travnikov, njivic in vrtač, polpraznih in sedaj že precej povsem praznih zaselkov, veje nostalgичno občudovanje sveta v izginevanju. Kajti tak je svet na obeh straneh Kolpe, slovenski in hrvaški, svet med Babnim poljem in Podgradom, izprazen zaradi odseljavanja, zato svet naglo usihajoče vsakršne tvornosti človeka in naglega spreminjanja krajine iz kulturne, poseljene, v gozd se pogrezajočo, človekovemu bivanju neprijazno. Ni edini tak med slovenskimi pokrajinami; tako je še marsikje na Tolminskem, na Notranjskem (npr. hribi med Krasom in Vipavsko dolino), po hribih na Koroškem, Štajerskem itd. V zgodovinskem orisu obkolpske pokrajine skuša avtor bralcu približati glavne dogodke, ki so jo oblikovali in poudarja, da so kraji na obeh straneh Kolpe dolgo dobo, pravzaprav do leta 1990, delovali in živeli kot enota. To se kaže v enotnem folklornem izročilu in v narečju, ki je na obeh straneh Kolpe enako. V narečju, zlasti v leksiki, pa so zapustile sledove prej meje posameznih gospostev (kočevsko, kostelsko, in poljansko) kot pa relief sam po sebi.

V dialektologiji obstoječa delitev oz. klasifikacija govorov v obkolpskih krajih temelji na glasoslovnih načelih in po teh načelih tvorijo enoto govori od vključno Babnega polja do Grlja; govori v prisotni knjigi obravnavane Poljanske doline in Predgrada pa so